

T.M. TOLKOVA. THE EXPERIENCE OF FUNCTIONING RESEARCH UNIVERSITIES OF THE USA

The summary. The features of functioning research universities of the USA have been analyzed in the article. The ways of realize scientific research at the Universities of the USA are determined. The features of financing for scientific research and involvement the financial resources are denoted. The article reveals the concept of research universities of the USA.

Key words: *research universities, scientific development, the USA, higher education.*

Рекомендовано до друку.

Д-р пед. наук, проф. М.І. Тадеєва.

Одержано редакцією 19.02.2016 р.

УДК: 37. 014. 543/09

П.Г. БІЛЧЕНКО

ЕТАПИ ПРОСВІТНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ РОДИНИ УКРАЇНСЬКИХ МЕЦЕНАТІВ ТЕРЕЩЕНКІВ.

Резюме. У статті виділені основні критерії та на їхній основі схарактеризовані етапи просвітницької діяльності членів родини відомих українських благодійників, промисловців Терещенків.

Ключові слова: Терещенки, просвітницька діяльність, благодійництво, меценатство.

Постановка проблеми. Успішному розв'язанню завдання вдосконалення системи вітчизняного шкільництва сприятиме з'ясування достовірних фактів з історії української освіти, які представляє, зокрема, спадщина діячів вітчизняного просвітницького руху. Послідовними виразниками ідей вітчизняного просвітництва у другій половині XIX – поч. XX ст. були члени родини Терещенків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У контексті дослідження проблеми розвитку освіти в Україні до 1917 р., яка розглядалася багатьма дослідниками, питання участі у цьому процесі представників родини Терещенків залишаються на сьогодні недостатньо з'ясовані. Внесок членів цієї меценатської родини у формуванні вітчизняної системи освіти вивчали у своїх дослідженнях О. Донік, В. Ковалинський, О. Ткаченко та ін. Проте, досі є недостатньо з'ясованою, зокрема, проблема теоретичного визначення етапності благодійної просвітницької діяльності членів цієї родини.

Метою нашого дослідження є визначення основних критеріїв та характеристика на їх основі етапів розгортання благодійної просвітницької діяльності членів родини відомих підприємців Терещенків у другій половині XIX – поч. XX ст.

Виклад основного матеріалу дослідження. У результаті проаналізованих архівних джерел встановлено, що сформований у 40-50-их рр. XIX століття на торгівельних операціях капітал став основою створення аграрно-промислової власності родини Терещенків [2, 37-38]. Своєї фінансової могутності представники цієї родини досягли, розвиваючи нову, дуже прибуткову галузь тогочасної промисловості – виробництво цукру та спирту. Але зайняті управлінням своїми мастками та підприємствами, вони виступали також як активні суспільні діячі, просвітники. Саме персональна зацікавленість у підвищенні ефективності виробничих потужностей власних підприємств, а також усвідомлення свого християнського морального обов'язку допомоги ближньому, стали чинниками розгортання широкої благодійної просвітницької діяльності членів цієї родини підприємців.

Вивчення теоретичних аспектів педагогічної проблеми дозволило виділити і схарактеризувати особливості просвітницької діяльності родини українських меценатів Терещенків на різних етапах розвитку суспільства. Для визначення етапів просвітницької діяльності членів цієї родини було взято такі критерії: зміна культурно-історичних, соціально-економічних, суспільно-історичних чинників, що, природно, спонукали до зміни організаційно-педагогічних умов функціонування освітніх закладів.

За результатами дослідження на основі запропонованих критеріїв, нами виділено два етапи просвітницької діяльності членів родини Терещенків. Перший етап – 60 – 80-ті рр. XIX століття – є етапом реалізації представниками цієї сім'ї державної освітньої політики в галузі загальної та середньої професійної освіти. Другий – (90-ті рр. XIX ст. – початок XX ст.) – етап приватної і громадської благодійності Терещенків організаційно-педагогічного спрямування: розширення мережі приватних середніх професійних навчальних закладів, збільшення кількості культурно-освітніх установ; участь у роботі численних благодійних товариств.

Перший етап характеризувався стрімким розвитком різних галузей суспільства, об'єднанням зусиль державних та громадських благодійних організацій для досягнення спільної мети – забезпечення висококваліфікованими кадрами промислового виробництва і сільського господарства.

Аналітичне опрацювання історичних, статистичних матеріалів аргументує, що стрімке збільшення кількості промислових підприємств, їх переоснащення сучасним високотехнологічним обладнанням, розвитку сільськогосподарського виробництва, торгівельна та фінансова справи потребували збільшення кількості спеціалістів зі спеціальною технічною освітою всіх рівнів – від кваліфікованих робітників до інженерів і керівників підприємств та фінансових установ. Низький рівень забезпечення промисловості кваліфікованими кадрами невігідно позначався на їхній рентабельності. Це змушувало власників підприємств з одного боку, а під їхнім тиском (переважно через міністерство фінансів) і уряд, займатися організацією спеціальних навчальних закладів та виділяти на це значні кошти.

У вказаний час відбувалося реформування системи благодійної допомоги через організацію та законодавче оформлення державними органами влади різновидів благодійної діяльності в освіті. Участь родини Терещенків у реалізації державної політики щодо благодійного піклування про населення характеризувалася використанням у благодійній просвітницькій діяльності таких принципів, що в сучасному значенні передбачають органічний зв'язок традиційних просвітніх ініціатив із світовою та національною історією, культурою; інтеграцію з освітніми системами інших країн; демократизм управління освітніми закладами; гуманізм; пріоритет у цілях меценатської просвітницької діяльності загальнолюдських духовних цінностей.

Як свідчить проведений аналіз джерел з теми дослідження, громадська ініціатива у сприянні формуванню та розвитку системи державних закладів середньої професійної освіти реалізувалася, зокрема, через діяльність науково-технічних, промислово-фінансових та культурних об'єднань. Найбільш плідною була діяльність Імператорського технічного товариства, Російського технічного товариства, Імператорського музичного товариства, Імператорської академії мистецтв, купецьких товариств тощо. Ці об'єднання мали розгалужену мережу своїх відділень майже у всіх великих містах імперії. Були їхні представництва і в Україні: у Києві, Харкові, Катеринославі та Одесі. До складу центральних та регіональних відділень цих товариств входили відомі діячі науки, мистецтв, представники ділових кіл [5, 13]. На базі цих організацій створювалися та постійно діяли спеціальні комісії, які займалися питаннями спеціальної освіти [5, 13; 3, 16]. З боку уряду цим організаціям було надане право відкривати нові навчальні заклади і опікуватися вже існуючими. Значний внесок у розвиток теорії професійної освіти зробили всеросійські з'їзди педагогічних працівників професійних шкіл [5, 13].

На першому етапі своєї просвітницької діяльності в організаційному напрямі члени родини Терещенків здійснили велику кількість заходів. Вони виступали засновниками також і приватних навчальних закладів, сприяли органам влади та органам місцевого самоврядування у справі організації нових та матеріально-організаційній підтримці існуючих державних освітніх закладів, брали участь у забезпеченні належних санітарно-гігієнічних умов функціонування шкіл.

Так, досліджуючи питання відкриття приватних навчальних закладів за сприяння родини Терещенків, нами встановлено, що цей аспект потребував кропіткої організаційної роботи й ретельної підготовки. На той час відкриття приватних навчальних закладів у Російській імперії регламентувалося згідно із «Загальними положеннями про приватні училища» [6]. За цим документом, навчальний заклад міг бути заснований лише за дозволом училищного керівництва. Засновник повинен був подати клопотання, до якого додавався план із детальним поясненням мети та завдання навчального закладу. Необхідно було обґрунтувати: 1) доцільність створення закладу; 2) тип училища; 3) навчальні програми і навчальний план; 4) кількісний склад вчителів і учнів; 5) характеристики приміщення для навчання. Також у кожному конкретному випадку дозвіл на відкриття навчального закладу супроводжувався перевіркою моральних якостей та благонадійності засновника. Власник навчального закладу вирішував питання матеріально-технічного забезпечення, приймав та звільняв з роботи вчителів тощо. Основні обов'язки засновника були такими: 1) звертати особливу увагу на моральну сторону виховання юнацтва; 2) контролювати стан викладання дисциплін з боку вчителів; 3) слідкувати за веденням шкільної документації та двічі на рік звітувати перед місцевим училищним керівництвом [1, 17].

Як бачимо, меценатська діяльність змістовно передбачала не лише виділення необхідних коштів для функціонування освітнього закладу, але й широку обізнаність ініціатора створення навчального закладу з різних питань організаційного і змістовно-методичного забезпечення навчально-виховного процесу.

Проведене дослідження аргументувало, що на першому етапі просвітницької діяльності Терещенків з метою реалізації державної освітньої політики багато уваги приділялося справі опіки нужденних, дітей сільської бідноти.

Справа опіки учнівським та студентським контингентом у Російській імперії у другій половині XIX – початку XX століття була покладена частково на місцеві органи влади, а головним чином – була справою громадськості та приватних осіб. Головним чинником, який спонукав громадськість та приватних осіб до розгортання допомоги учнівській молоді залишалася православна традиція опіки нужденних. У галузі професійно-орієнтованої освіти помітним мотивом такої допомоги ставала персональна зацікавленість підприємців та промисловців у підготовці швидкими темпами великої кількості висококваліфікованого персоналу для роботи в умовах капіталістичного господарювання. Як правило, нижчим технічним персоналом на виробництві того часу були вихідці з незаможних соціальних верств населення.

На другому етапі родина Терещенків просвітницьку діяльність спрямовувала на популяризацію та здійснення актів приватної і громадської благодійності. Акценти ініціатив членів цієї родини змінилися у бік приватної та громадської благодійності організаційного спрямування на протигагу участі у реалізації державницької політики у цій галузі на першому етапі. Деякі дослідники спадщини меценатів (О. Донік, Т. Лазанська) пояснюють це причинами, з якими ми також погоджуємося. Зокрема, це: загальний філантропічний характер державної благодійної політики; непослідовність і певний бюрократизм урядової політики в нормативному забезпеченні приватної ініціативи організації освіти та меценатства; можливість лише опосередковано впливати на прийняття рішень з проблем освіти на місцевому рівні; відсутність швидкої прогнозованої економічної віддачі [4, 43].

Еволюціонування змісту благодійної допомоги та просвітницької діяльності членів родини Терещенків через участь у роботі благодійних товариств залежало, на наш погляд, від змін, що вносилися в тогочасне законодавство, котре регулювало діяльність таких товариств; збільшення кількості та типів таких установ та змін їх структурного устрою; змін цілей діяльності благодійних товариств від загальної філантропічної до

адресної допомоги; зміни у наданні матеріальної допомоги членами цих об'єднань, зокрема перехід від прямих грошових пожертв до формування недоторканих капіталів тощо.

Проведений аналіз показав, що змістовно приватна благодійність у просвітницькій спадщині Терещенків поетапно зазнала незначних змін. Головним чином вони полягали у зміні принципів визначення цілей підтримки закладів та установ. По-перше, це пояснювалося високою обізнаністю з тогочасними освітніми проблемами (типами, структурою навчальних закладів, організацією діяльності). А це, в свою чергу, було пов'язано з високоякісною освітою, яку мала можливість отримати молодь у цій родині [2]. По-друге – представники молодшого покоління родини українських меценатів, як правило, на другому етапі ставали не ініціаторами, а лише підтримували місцеву просвітню ініціативу громадськості або окремих представників на місцях.

Отже, вищевикладене аргументує наступні **висновки**: у 60-80-ті рр. XIX століття активними учасниками просвітницької благодійної діяльності в Україні були члени родини Терещенків.

Аналіз використаного фактичного документального матеріалу показав, що Терещенки були засновниками близько двох десятків і покровителями до півсотні навчальних закладів в Україні, насамперед у м. Києві, м. Глухові та у власних маєтках. Вони поєднували традиції народної православної благодійності із сучасними формами громадської благодійної допомоги. Особливою інтенсивністю благодійна просвітницька діяльність членів цієї меценатської родини в освіті розвивалася у напрямі організації і опіки спеціальних навчальних закладів, перш за все професійного, економічного, мистецького та сільськогосподарського спрямування. Це було зумовлено особистою зацікавленістю промисловців у підготовці кваліфікованих працівників для своїх виробництв.

Цілком зрозуміло, що наведений матеріал не вичерпує повністю заявленої проблеми. Подальші розвідки у цьому напрямі дадуть змогу деталізувати та персоніфікувати підняту проблему у розрізі діяльності окремих, найбільш відомих, членів родини Терещенків (Миколи (Ніколи), Федора, Олександра, Івана та Михайла Терещенків, а також родини Ханенків). Ми плануємо виділити окремі суб'єктивні чинники, які впливали на їхню мотивацію у спрямуванні своєї добродійної просвітницької діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Добрянський І.А. Громадянська та приватна ініціатива в розвитку освіти в Україні (кінець XIX – початок XX століття) / І.А. Добрянський, В.В. Постолатій. – Кіровоград, 1998. – 142с.
2. Ковалинський В.В. Семья Терещенко / В.В. Ковалинський. – К.: Преса України, 2003. – 388 с.
3. Кузьмин Н.Н. Низшее и среднее специальное образование в дореволюционной России / Н.Н. Кузьмин. – Челябинск: Южно-Уральское книжное изд-во, 1971. – 278 с.
4. Нарядько А.В. Благодійність у розвитку освіти в Україні (друга половина XIX – початок XX століть): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Андрій Валерійович Нарядько. – Полтава, 2002. – 222 арк.
5. Очерки истории школы и педагогической мысли народов СССР. Конец XIX – начало XX века / Б.К. Тебиев, Ф.Ф. Шамахов, Р.Ф. Усачева [и др.]. – М.: Педагогика, 1991. – 448с.
6. Полное собрание законов Российской империи (ПСЗ), – СПб., 1893. – Т. XI, Ч.1. – Ст. 3713.

П.Г. БИЛИЧЕНКО. ЕТАПИ ПРОСВЕТИТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СЕМЬИ УКРАИНСКИХ МЕЦЕНАТОВ ТЕРЕЩЕНКО

Резюме. В статье выделены основные критерии и на их основе охарактеризованы этапы просветительской деятельности членов семьи известных украинских благотворителей, промышленников Терещенко.

Ключевые слова: Терещенко, просветительская деятельность, благотворительность, меценатство.

P.G. BILICHENKO. STAGES OF EDUCATIONAL ACTIVITY OF A FAMILY OF THE UKRAINIAN PATRONS TERESHCHENKO

The summary. In the article highlights the main criteria and described the stages of educational activities of family members of famous Ukrainian philanthropists, industrialists Tereshchenko.

Key words: Tereshchenko, educational activity, charity, patronage.

Рекомендовано до друку.
Д-р пед. наук, проф. **В.В. Вербець.**

Одержано редакцією 04.02.2016 р.

УДК: 37. 037

О.О. МАРЧУК

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ДІЯЛЬНОСТІ ВОЛИНСЬКОГО ГІМНАСТИЧНОГО ТОВАРИСТВА “СОКІЛ” НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Резюме. Вивчено діяльність волинського гімнастичного товариств „Сокіл”, яка спрямовувалася на вдосконалення фізичного розвитку населення, розширення його світогляду, виховання морально-етичних якостей. Обґрунтовано необхідність переймання педагогічний досвід активістів товариства сьогоденніми освітянами.

Ключові слова: товариство, здоров'я, інструктор, види спорту, виховання.

© О.О. Марчук, 2016